

לכאורה משמע בגמרא שלאחר שגזר אביי שלא יתראו בישוב, אין חשש בדבר. אלא שבמקום אחר אמרו גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא יחידי בלילה – משום החשד, אלא שאין בכלל זה כשיש לו זמן קבוע לילך ללמוד אצל רבו, כי הדבר ידוע שהולך לקביעותו (ברכות מג). ואולם הרמ"א (יו"ד קטז,ה) הביא דברי הגמרא שאסור לילך יחידי בלילה מפני הסכנה. ויתכן שזה רק שלא במקום ישוב;

ואל תעמוד בפני הנר ערום [דתניא, העומד בפני הנר ערום הוי נכפה. והמשמש מטתו לאור הנר הווי' לו בנים נכפים].

אפשר שאין להקפיד בדבר אלא בגדול ולא בילדים קטנים (ע' משנ"ב סוס"י ערה, מא"ר); ואל תכנס למרחץ חדש [עד י"ב חדש. רבי יהושע בן לוי] – שמא תפחת (שהאש ניסקת בחפירה תחת הרצפה. ע' ברכות ס. ורש"י ובירושלמי שם ט,ד. וכתבו הפוסקים (או"ח רל) שעתה אין נוהגים בתפילת הנכנס למרחץ (ע"ש) שמרחצות שלנו אינם מסוכנים).

דף קיג

רג. אלו הנהגות דרך ארץ, דרכי חיים ולקחי מוסר ודעת הוזכרו בסוגיא?

אמר לו רב לרב אסי: אל תדור בעיר שאין הסוס צונף בה ואין הכלב נובח בה (כלומר, אין בה שמירה מאיבים ומגנבים);

ואל תדור בעיר שראשה רופא (ויש אומרים תלמיד חכם (ערש"י. וגרסתם 'אסי' כלומר ת"ח כמוך. עפ"י הערוך) – שאינם פנויים להתעסק בצרכי העיר); ואל תשא שתי נשים (שמא ייעצו עליך רעה), ואם באת לישא – שא שלש.

אמר לו רב לרב כהנא: הפוך נבלה בשוק ואל תהפוך בדברים; פשוט נבלה בשוק ואל תאמר כהן אני, אדם גדול אני ואינו מכבודי; עלית לגג – ארוחתך עמך. מאה דלעיות בעיר בוזו – יהיו תחת כנפיד. (כלומר, אפילו תצא לדרך קרובה והמוזן ניקח בזול – צא ומוזנותיך עמך. רש"י ורשב"ם. וע"ע בפר"ח ובערוך).

אמר לו רב לחייא בנו: אל תשתה סם (שמא תתרגל אליו ותקבע לו וסת ויהא לבך שואלו ותפוזר עליו מעות. לשון אחרת: לפי שהסם מועיל לדבר אחד וקשה לדבר אחר (רש"י). ואפילו לצורך רפואה אל תשתה אם אפשר ברפואה אחרת. רשב"ם);

אל תקפוץ (– לא תפסע פסיעה גסה. ויש מפרשים: אל תדלג מעל אמת המים. רשב"ם. וע' גרסה אחרת בר"ח); ואל תעקור שן; ואל תתקנא (= תתרגז, תקניט) בנחש, ולא בארמי (= נכרי).

שנו חכמים: שלשה אין מתקנאים בהם, נכרי קטן ונחש קטן ותלמיד קטן. מה טעם? כי מלכותם מאחורי אונם עומדת (– עתידים להיגדל ותגדל אימתם וינקמו ממך).

אמר לו רב לאייבו בנו: טרחתי בך בהלכה ולא מסתייעא מלתא, בא ואלמדך מילי דעלמא: עד שהחול על רגליך – מכור סחורתך (– מיד כשבאת מהדרך מכור מה שהבאת); כל דבר שתמכור תוכל להתחרט על מכירתך אם נתיקר, מלבד יין (שמא אילולא מכרת כבר היה מחמיץ);

התר כיסך ופתח שקך – קבל המעות תחילה ותנם בכיס ואחר כך פתח השק ותן התבואה ללוקח);
קב מהקרקע ולא כור מהגג – טוב לילך למקום קרוב להשתכר מעט, מלהשתכר הרבה במקום מרוחק);
התמרים בכליהם – לבית עושה השכר רויץ (שאם תמתין בינתיים תאכלם ותפסיד). ועד כמה – אמר רבא:
עד שלש סאים.

אמר רב פפא / רב חסדא: אם לא שהייתי מתעסק בעשיית שכר – לא התעשרתי. ונקרא השכר 'סודנא'
– רמז נוטריקון: סוד נאה (= עצה טובה) וגמילות חסדים – שיכול לעשות בו צדקה וחסד עם עניים).
אמר רב פפא: כל אגב – גבייה צריך – כל דבר הטעון שטר עמו, כגון הלואה ואמנה, טעון גבייה ואינו
מזומן, כל אשראי – ספק בא ספק לא בא, וכשבא – מעות רעות הן.

שלשה דברים אמר רבי יוחנן משום אנשי ירושלים: כשאתה יוצא למלחמה, אל תצא בראשונה אלא
באחרונה – כדי שתכנס בראשונה (אם תנוס);
ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות;
והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

שלשה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים: אל תרבה בגנות (/ בגנות. לעשות מעשיך
בפרהסיא) – משום מעשה שהיה (בדוד ובת שבע);
בתך בגרה – שחרר עבדך ותן לה;
והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. מה טעם – רב חסדא אמר משום ערוה ורב כהנא אמר משום ממון
(שמבזכות ממונך בשבילו). – וזה וזה ישנם.

אמר רבי יוחנן: שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן: הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה,
והמבדיל על היין במוצאי שבתות – שאם יש לו יין מועט, משיירו מקידוש להבדלה ואינו שותהו.
כתב מהרש"א עפ"י התוס': קידוש על היין בין בליל שבת ובין ביום – קודם להבדלה, שאם
יש לו מעט יין – יקחנו להם ולא להבדלה. ואילו הטור (רצג) פירש שיקדש על הפת וישייר
היין להבדלה.

אמר רבי יוחנן: שלשה מכריז עליהם הקב"ה (לשבת) בכל יום: על רווק הדר בעיר ואינו חוטא [כגון רב
חנינא ורב אושעיא שהיו רצענים וישבו בשוק של זונות ועושים להן מנעלים, וכשנכנסו הזונות היו
מסתכלות בהם והם לא הרימו עיניהם להסתכל. ונתכנו בשבועותיהן: חכמים קדושים שבארץ ישראל];
ועל עני המחזיר אבידה לבעליה; ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעה.
שלשה הקב"ה אוהבם: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.
שלשה הקב"ה שונאם: המדבר אחד בפה ואחד בלב; והיודע עדות בחברו ואינו מעיד לו; והרואה דבר
ערוה בחברו ומעיד בו יחידי [והוא עצמו שראה – מותר לו לשנאותו (כי תראה חמור שנאך – כשראה
בו דבר ערוה. רב שמואל בר רב יצחק אמר רב). רב נחמן בר יצחק אמר: מצוה לשנאותו (יראת ה' שנאת רע).
ואם הוא נאמן על רבו כשנים – יאמר הדבר לרב, ואם לאו – אל יאמר].
א. מבואר בתוס' שהשנאה המדוברת כאן אינה שנאה גמורה.
וכן נקטו התוס' שאם היה אוהב לפרוק ושונא לטעון – מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו, לסלק

מעליו את השנאה הגמורה. וכמה ראשונים נוקטים שלא אמרו מצוה להקדים השנאה לאוהב אלא במי שאסור לשנאותו (עפ"י תוס' ורמב"ן ב"מ. וכתב הגר"א שכן מדוקדק ברמב"ם ושו"ע. וכ"כ בספר אהבת חסד).

ב. מה שאמרו שהוא נאמן על רבו כשנים, היינו באופן שרבו מכירו ויודעו זמן רב, ויודע בו בודאות על פי נסיונו עמו שאינו משקר בשום אופן, אבל בלאו הכי אינו רשאי להאמינו מפני שהוא ירא שמים ומדקדק במצוות או שהוא תלמיד חכם וגברא רבה, כי באופן זה אין כאן ידיעה ברורה אלא ידיעה המבוססת על חזקת כשרות, ואסור להאמין על סמך זה לשנא אדם אחר ולהתרחק מחברתו או להענישו (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א נג. עע"ש פרטים נוספים).

שנו חכמים: שלשה חייהם אינם חיים, הרחמנים והרתחנים ואניני הדעת [אמר רב יוסף: כולם ישנם ב]. שלשה שונאים זה את זה: הכלבים והתרנגולים והחב"רים (= אומה מבני פרס). ויש אומרים אף הזונות. ויש אומרים אף תלמידי חכמים שבבבל.

שלשה אוהבים זה את זה: הגרים ועבדים ועורבים.

ארבעה אין הדעת סובלתם (דעת הבריות. ואפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן ונבזים בעיני עצמם. רש"י: דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס מתגאה על הציבור בחנם. ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה.

חמשה דברים צוה כנען את בניו (כלומר, כך מנהגם של זרע כנען כאילו צום אביהם. ונפקא מינה שצריך להיזהר מהם. רשב"ם): אהבו זה את זה, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזמה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת.

ששה דברים נאמרים בסוס: אוהב את הזנות, ואוהב את המלחמה, ורוחו גסה, ומואס את השינה, ואוכל הרבה ומוציא קמעה, ויש אומרים אף מבקש להרוג בעליו במלחמה.

שבעה מנודים לשמים: יהודי שאין לו אשה, ושיש לו אשה ואין לו בנים (על ידי פשיעתו, שאינו מתעסק בפרייה ורבייה. תוס'), ומי שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה, ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בכגדו (שיש לו ואינו מניחם. אי נמי אפילו אין לו, יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב. תוס') ומזוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגליו. ויש אומרים אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה. דוקא כשיש שם בני אדם מהוגנים (תוס', ומובא ברמ"א). ודוקא אם אינו טרוד בטרדה של מצוה או בלימודו ונמנע (עפ"י פוסקים).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל:

מנין שאין שואלים בכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה' א.

כתבו ראשונים שאעפ"י שאסור לשאול להם, כאשר אדם יודע על דבר מסוים שהוא כנגד המזל – לא יעשהו, שאין סומכים על הנס. אלא שהואיל ולפעמים עושה הקב"ה נס ליראיו לבטל מהם הגזרה, לפיכך אין שואלים בהם אלא יש להלך בתמימות, ואם ראה בהם דבר שלא כרצונם – עושה מצוה ומרבה בתפילה (עפ"י תשובת הרמב"ן קפב, הובא בב"י יו"ד קעט וברמ"א שם ב; ריטב"א שבת קנו. וע"ע במאירי סנהדרין ספ"ז כמה חילוקים; שו"ת ר"י בן הרא"ש צא).

ומנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד (אפילו לא למד ממנו. תוס')...

והיושבת על דם טהור (אשה שכלו ימי טוהר שלה) אסורה לשמש עונה (גזירה שמא תראה דם ותשמש,

לכאורה משמע בגמרא שלאחר שגזר אביי שלא יתראו בישוב, אין חשש בדבר. אלא שבמקום אחר אמרו גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא יחידי בלילה – משום החשד, אלא שאין בכלל זה כשיש לו זמן קבוע לילך ללמוד אצל רבו, כי הדבר ידוע שהולך לקביעותו (ברכות מג). ואולם הרמ"א (יו"ד קטז,ה) הביא דברי הגמרא שאסור לילך יחידי בלילה מפני הסכנה. ויתכן שזה רק שלא במקום ישוב;

ואל תעמוד בפני הנר ערום [דתניא, העומד בפני הנר ערום הוי נכפה. והמשמש מטתו לאור הנר הווי' לו בנים נכפים].

אפשר שאין להקפיד בדבר אלא בגדול ולא בילדים קטנים (ע' משנ"ב סוס"י ערה, מא"ר); ואל תכנס למרחץ חדש [עד י"ב חדש. רבי יהושע בן לוי] – שמא תפחת (שהאש ניסקת בחפירה תחת הרצפה. ע' ברכות ס. ורש"י ובירושלמי שם ט,ד. וכתבו הפוסקים (או"ח רל) שעתה אין נוהגים בתפילת הנכנס למרחץ (ע"ש) שמרחצות שלנו אינם מסוכנים).

דף קיג

רג. אלו הנהגות דרך ארץ, דרכי חיים ולקחי מוסר ודעת הוזכרו בסוגיא?

אמר לו רב לרב אסי: אל תדור בעיר שאין הסוס צונף בה ואין הכלב נובח בה (כלומר, אין בה שמירה מאיבים ומגנבים);

ואל תדור בעיר שראשה רופא (ויש אומרים תלמיד חכם (ערש"י. וגרסתם 'אסי' כלומר ת"ח כמוך. עפ"י הערוך) – שאינם פנויים להתעסק בצרכי העיר); ואל תשא שתי נשים (שמה ייעצו עליך רעה), ואם באת לישא – שא שלש.

אמר לו רב לרב כהנא: הפוך נבלה בשוק ואל תהפוך בדברים; פשוט נבלה בשוק ואל תאמר כהן אני, אדם גדול אני ואינו מכבודי; עלית לגג – ארוחתך עמך. מאה דלעיות בעיר בווז – יהיו תחת כנפיד. (כלומר, אפילו תצא לדרך קרובה והמוזן ניקח בזול – צא ומוזנותיך עמך. רש"י ורשב"ם. וע"ע בפר"ח ובערוך).

אמר לו רב לחייא בנו: אל תשתה סם (שמה תתרגל אליו ותקבע לו וסת ויהא לבך שואלו ותפוזר עליו מעות. לשון אחרת: לפי שהסם מועיל לדבר אחד וקשה לדבר אחר (רש"י). ואפילו לצורך רפואה אל תשתה אם אפשר ברפואה אחרת. רשב"ם);

אל תקפוץ (– לא תפסע פסיעה גסה. ויש מפרשים: אל תדלג מעל אמת המים. רשב"ם. וע' גרסה אחרת בר"ח); ואל תעקור שן; ואל תתקנא (= תתרגז, תקניט) בנחש, ולא בארמי (= נכרי).

שנו חכמים: שלשה אין מתקנאים בהם, נכרי קטן ונחש קטן ותלמיד קטן. מה טעם? כי מלכותם מאחורי אונם עומדת (– עתידים להיגדל ותגדל אימתם ויינקמו ממך).

אמר לו רב לאייבו בנו: טרחתי בך בהלכה ולא מסתייעא מלתא, בא ואלמדך מילי דעלמא: עד שהחול על רגליך – מכור סחורתך (– מיד כשבאת מהדרך מכור מה שהבאת); כל דבר שתמכור תוכל להתחרט על מכירתך אם נתיקר, מלבד יין (שמה אילולא מכרת כבר היה מחמיץ);

התר כיסך ופתח שקך – קבל המעות תחילה ותנם בכיס ואחר כך פתח השק ותן התבואה ללוקח);
קב מהקרקע ולא כור מהגג – טוב לילך למקום קרוב להשתכר מעט, מלהשתכר הרבה במקום מרוחק);
התמרים בכליהם – לבית עושה השכר רויץ (שאם תמתין בינתיים תאכלם ותפסיד). ועד כמה – אמר רבא:
עד שלש סאים.

אמר רב פפא / רב חסדא: אם לא שהייתי מתעסק בעשיית שכר – לא התעשרתי. ונקרא השכר 'סודנא'
– רמז נוטריקון: סוד נאה (= עצה טובה) וגמילות חסדים – שיכול לעשות בו צדקה וחסד עם עניים).
אמר רב פפא: כל אגב – גבייה צריך – כל דבר הטעון שטר עמו, כגון הלואה ואמנה, טעון גבייה ואינו
מזומן, כל אשראי – ספק בא ספק לא בא, וכשבא – מעות רעות הן.

שלשה דברים אמר רבי יוחנן משום אנשי ירושלים: כשאתה יוצא למלחמה, אל תצא בראשונה אלא
באחרונה – כדי שתכנס בראשונה (אם תנוס);
ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות;
והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

שלשה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים: אל תרבה בגנות (/ בגנות. לעשות מעשיך
בפרהסיא) – משום מעשה שהיה (בדוד ובת שבע);
בתך בגרה – שחרר עבדך ותן לה;
והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. מה טעם – רב חסדא אמר משום ערוה ורב כהנא אמר משום ממון
(שמבזכות ממוןך בשבילי). – וזה וזה ישנם.

אמר רבי יוחנן: שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן: הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה,
והמבדיל על היין במוצאי שבתות – שאם יש לו יין מועט, משיירו מקידוש להבדלה ואינו שותהו.
כתב מהרש"א עפ"י התוס': קידוש על היין בין בליל שבת ובין ביום – קודם להבדלה, שאם
יש לו מעט יין – יקחנו להם ולא להבדלה. ואילו הטור (רצג) פירש שיקדש על הפת וישייר
היין להבדלה.

אמר רבי יוחנן: שלשה מכריז עליהם הקב"ה (לשבת) בכל יום: על רווק הדר בעיר ואינו חוטא [כגון רב
חנינא ורב אושעיא שהיו רצענים וישבו בשוק של זונות ועושים להן מנעלים, וכשנכנסו הזונות היו
מסתכלות בהם והם לא הרימו עיניהם להסתכל. ונתכנו בשבועותיהן: חכמים קדושים שבארץ ישראל];
ועל עני המחזיר אבידה לבעליה; ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעה.
שלשה הקב"ה אוהבם: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.
שלשה הקב"ה שונאם: המדבר אחד בפה ואחד בלב; והיודע עדות בחברו ואינו מעיד לו; והרואה דבר
ערוה בחברו ומעיד בו יחידי [והוא עצמו שראה – מותר לו לשנאותו (כי תראה חמור שנאך – כשראה
בו דבר ערוה. רב שמואל בר רב יצחק אמר רב). רב נחמן בר יצחק אמר: מצוה לשנאותו (יראת ה' שנאת רע).
ואם הוא נאמן על רבו כשנים – יאמר הדבר לרב, ואם לאו – אל יאמר].
א. מבואר בתוס' שהשנאה המדוברת כאן אינה שנאה גמורה.
וכן נקטו התוס' שאם היה אוהב לפרוק ושונא לטעון – מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו, לסלק

מעליו את השנאה הגמורה. וכמה ראשונים נוקטים שלא אמרו מצוה להקדים השנאה לאוהב אלא במי שאסור לשנאותו (עפ"י תוס' ורמב"ן ב"מ. וכתב הגר"א שכן מדוקדק ברמב"ם ושו"ע. וכ"כ בספר אהבת חסד).

ב. מה שאמרו שהוא נאמן על רבו כשנים, היינו באופן שרבו מכירו ויודעו זמן רב, ויודע בו בודאות על פי נסיונו עמו שאינו משקר בשום אופן, אבל בלאו הכי אינו רשאי להאמינו מפני שהוא ירא שמים ומדקדק במצוות או שהוא תלמיד חכם וגברא רבה, כי באופן זה אין כאן ידיעה ברורה אלא ידיעה המבוססת על חזקת כשרות, ואסור להאמין על סמך זה לשנא אדם אחר ולהתרחק מחברתו או להענישו (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א נג. עע"ש פרטים נוספים).

שנו חכמים: שלשה חייהם אינם חיים, הרחמנים והרתחנים ואניני הדעת [אמר רב יוסף: כולם ישנם ב]. שלשה שונאים זה את זה: הכלבים והתרנגולים והחב"רים (= אומה מבני פרס). ויש אומרים אף הזונות. ויש אומרים אף תלמידי חכמים שבבבל.

שלשה אוהבים זה את זה: הגרים ועבדים ועורבים.

ארבעה אין הדעת סובלתם (דעת הבריות. ואפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן ונבזים בעיני עצמם. רש"י: דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס מתגאה על הציבור בחנם. ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה.

חמשה דברים צוה כנען את בניו (כלומר, כך מנהגם של זרע כנען כאילו צום אביהם. ונפקא מינה שצריך להיזהר מהם. רשב"ם): אהבו זה את זה, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזמה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת.

ששה דברים נאמרים בסוס: אוהב את הזנות, ואוהב את המלחמה, ורוחו גסה, ומואס את השינה, ואוכל הרבה ומוציא קמעה, ויש אומרים אף מבקש להרוג בעליו במלחמה.

שבעה מנודים לשמים: יהודי שאין לו אשה, ושיש לו אשה ואין לו בנים (על ידי פשיעתו, שאינו מתעסק בפרייה ורבייה. תוס'), ומי שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה, ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בכגדו (שיש לו ואינו מניחם. אי נמי אפילו אין לו, יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב. תוס') ומזוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגליו. ויש אומרים אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה. דוקא כשיש שם בני אדם מהוגנים (תוס', ומובא ברמ"א). ודוקא אם אינו טרוד בטרדה של מצוה או בלימודו ונמנע (עפ"י פוסקים).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל:

מנין שאין שואלים בכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה' א.

כתבו ראשונים שאעפ"י שאסור לשאול להם, כאשר אדם יודע על דבר מסוים שהוא כנגד המזל – לא יעשהו, שאין סומכים על הנס. אלא שהואיל ולפעמים עושה הקב"ה נס ליראיו לבטל מהם הגזרה, לפיכך אין שואלים בהם אלא יש להלך בתמימות, ואם ראה בהם דבר שלא כרצונם – עושה מצוה ומרבה בתפילה (עפ"י תשובת הרמב"ן קפב, הובא בב"י יו"ד קעט וברמ"א שם ב; ריטב"א שבת קנו. וע"ע במאירי סנהדרין ספ"ז כמה חילוקים; שו"ת ר"י בן הרא"ש צא).

ומנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד (אפילו לא למד ממנו. תוס')...

והיושבת על דם טהור (אשה שכלו ימי טוהר שלה) אסורה לשמש עונה (גזירה שמא תראה דם ותשמש,